

KONRÁD GYÖRGY

(1933–2019)

Amikor kilenc évvel ezelőtt elhunyt a nagy portugál író, az osztrák napilap, a *Der Standard* címlapján olvastam a hírt: „Meghalt José Saramago, európai regényíró, költő és esszéista”. A címbe emelt jelző, az *európai* azt kívánta kifejezni, hogy olyan ember halt meg, akinek a műve minden európai olvasó számára fontos, nem csak a portugáloknak. Biztosan voltak külföldi lapok, amelyek hasonlóan fogalmaztak Konrád György halálakor is. Európai író volt; legalább huszonöt éven át ő számított a legismertebb magyar írónak a nyugati világban. A hetvenes években a regényeit (*A városalapító*, *A cinkos*) előbb adták ki franciául és németül, mint magyarul. A nyolcvanas évek elején az antipolitikáról szóló, nyugati nyelven megjelent írásaival az egyik legnevesebb kelet-közép-európai ellenzéki értelmiségivé vált. A kilencvenes évek elején a nemzetközi PEN Klub, az évtized végén a Berlieni Művészeti Akadémia elnöke lett. A *Süddeutsche Zeitung* nekrológja, mint olvasom, „minta-értelmiséginek”, „összeurópai tekintélynek” nevezte, s az osztrák esszéíró, Karl-Markus Gauss szavait idézte, aki szerint Konrád alkalmas lett volna az Európai Egyesült Államok elnöki tisztére, ha lenne ilyen intézmény.

Konrád olyan regényíró volt, aki elsősorban nem elbeszélőként, hanem gondolkodóként írta a műveit. „Regényem színhelye a fejem”, a regénybe az egész tudat befér, írta a *Kerti mulatság* kimunkálása idején. Egyik interjújában felidézte gimnazista kori élmé-

nyét, amikor egyszerre olvasta Will Durand könyvét a gondolat hőseiről és a *Bűn és bűnhődés*t, s akkori elhatározását, hogy „regényíró és filozófus leszek”. Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelynek a francia egzisztencialisták voltak a hősei, akik egyszerre voltak szépírók, bölcselek és politikai gondolkodók; erre törekedett ő is. Életművét úgy is tekinthetjük, mint választ a kihívásra, amelyet Camus és Sartre jelentett a közép-európai értelmiségiek számára. „Nem rajongok a cselekvő értelmiségi, a cselekvő irodalom fogalmáért”, írta *Ölni vagy nem ölni* című esszéjében, amely szamizdatként jelent meg 1985-ben. Nyolcvanas évekbeli írásaiban viszsztatérő motívum kétkedő érvelése a hősiesség, a „történelem” ígézetében élő, a „harcos ideológiáknak” elkötelezett értelmiségi magatartás ellen. „Talán még meghozza a század – írta 1979-ben, *A harmadik reformkor elé* című esszéjében –, hogy egy új reformnemzedék törvénybe iktatja a demokratikus alkotmányt. Meg-

halni éppen ezért sem érdemes, elég dolgozni érte.” Nagy politikai élmény volt tizenkilenc éves fiatalemberként olvasni e bizakodó, józan, antiheroikus mondatokat.

Az általa kialakított regényfajta bármely oldalán esszévé alakulhat, a mondatai pedig arra törekcszenek, hogy magukban, önállóan is teljessékké váljanak, miként az aforizmák. Prózáírása az esszéregényre tett talán legnagyobb szabású magyar kísérlet; kritikussai által vitatott, gyakran sikertelennek ítélt kísérlet. „Úgy tetszik, egyszeri, megismételhetetlen csoda volt az első mű Konrád György oeuvre-jében, olyan regénytörténeti tett, amely másodsor már nemigen adatik”, írta egyik bírálója, Lőrinczy Huba, *A cinkos* megjelenésekor. Más kritikussok is úgy látták, hogy *A látogató* egyedi pillanat volt szerzője pályáján, a későbbi regények már nem érték el az 1969-ben megjelent könyv színvonalát. Vannak nagy írók, akiknek az egész életműve egyetlen regény köré épül: Ottlik Géza *Iskolája*, Kertész Imre *Sorstalansága* például éppúgy leánykölcsje, vagy a maga köré vonja más alkotásait, mint *A látogató* a későbbi regényeket. Am Konrád mégsem csupán *A látogató* írója. *A városalapító* az én szememben éppoly jelentős mű, mint az első regény. A kései években született karcsú memoár, az *Elutazás és hazatérés*, felejthetetlen darab. S ha a magyar irodalom közössége a PEN rövidítésébe foglalt műfajok közül a középsőt, az esszéírást hasonló becsben tartaná, mint a költészetet és az elbeszélő prózát, akkor most egyik legjelentősebb esszéistánktól is búcsúzna.

„A kérdezni tudás liberális készsége” – e kifejezéssel jellemezte Konrád György nyilvános személyiségét Radnóti Sándor egykori születésnapj köszöntőjében. Váratlan és lenyűgöző volt ez a jellemvonása; megtapasztaltam én is. 1986-ban vagy ’87-ben történt: húszharminc főiskolás, egyetemista szorongott egy nem éppen tágas, szegényes szegedi bérelt

lakásban, történetesen az enyémben, akik azért jöttek el, hogy meghallgassák Konrádot. Ám ő nem tartott előadást, nem olvasott fel, hanem csak kérdezett, figyelt, hallgatott, és újra kérdezett. Nem is irodalomról, nem is politikáról kérdezett, csak a családunkról, az olvasmányainkról, a terveinkről. E figyelmes kérdésnél nem lehetett volna meggyőzőbben érvelni amellet, miért jobb a demokratikus társadalom a diktatórikusnál. Másnap a Móra Kollégiumban volt nyilvános beszélgetés vele. Most, a nekrológírára készülve, az egyik könyvében fakult papírlapot találtam, amely megőrizte akkori szavait. Noha később, már a rendszerváltás után, megjelent nyomtatásban a beszélgetés szövege, monológgá alakítva, e rész kimaradt belőle, ki tudja már, miért.

„Civil társadalomnak mondjuk azt, ahol az embereket egyenrangú viszonyok kötik egymáshoz, ahol önálló alanyok lépnek szolidáris kapcsolatokba. Az autonómia és a szolidaritás egyidejű jelenlétét nevezik civil társadalomnak. [...] [E]nnek a megjelenését, ennek az öntudatát érzékelem, egyre természetesebb és tömegesebb jelenlétét. Valamint azt is, hogy a politikai bürokráciának a naiv önhittsége, hogy megtalálta volna a megfelelő eszközöket a társadalom állandó haladására, mintha elpárolgott volna. Egy anakronisztikus társadalmi szerkezetnek a nagy erózióját látom, egy predemokratikus és régi rendi függőségi viszonyokat megőrző rendszernek az összeomlását, amely a szabályozottság, a hierarchikus viszonylatok, a cenzúra által kötött gondolkodás nagyon is régi és egyáltalán nem utópikus emberi állapotát reprodukálta – a magyar társadalom 1945-ös rövid, három-négy éves fellélegzése után. Most, azt gondolom, annak az 1945–1947-es újrakezdésnek a hangulatához tér lassacskán vissza a század végére a magyar társadalom.” És így történt. S talán megtörténik majd újra. Hogy így történt, abban nagy szerepet játszottak Konrád György írásai, s talán segítik majd azokat is, akik legközelebb kezdenek bele a magyar liberális demokrácia felépítésébe.

Takáts József